

INFLUENȚA STILULUI SECESION ASUPRA GRAFICII PUBLICITARE DE TIP FACTURĂ COMERCIALĂ, UTILIZATĂ ÎN ORADEA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Ronald Hochhauser, Vasile Sarca

Atât în Europa cât și pe continentul nord – american, secolul al XIX-lea a operat schimbări importante în viața societății. Ritmul rapid de dezvoltare științifică și tehnică – patentarea cimentului de Portland (1824), apariția locomotivei cu aburi (1825), punerea în funcțiune a primului ceas cu mecanism electromagnetic (1829), descoperirea telegrafului electric (1833), mai apoi a telefonului (1876) și a automobilului (1885)¹ – a avut drept concentrarea capitalului investit și a profitului în nou înființatele orașe industriale și comerciale. Producția în masă, mai variată ca oricând, a creat noile clase: burghezia industrială, comercială și bancară, și clasa muncitoare. Într-un cuvânt, revoluția științifico-tehnică a simplificat simțitor modul de viață al oamenilor.

Deși societatea a trecut, spre binele ei, printr-un proces de reformare, arta, arhitectura înainte de toate a rămas mult timp în stare de inerție. Clădirile purtau însemne clasiciste, gotice, renașcentiste, baroce și ale stilului Ludovic al XV-lea, într-un cuvânt a dominat stilul eclectic.

După anul 1880, în Anglia (după unele documente țara de origine a stilului ar fi Belgia, iar denumirea lui, *Style coup de fouet*) apare un nou curent - Modern Style sau Studio Style - care vine să schimbe radical mai vechile stiluri, declanșând procesul nașterii artei și arhitecturii moderne². Art Nouveau, nume generic al stilului primei faze a modernismului după Giulio Carlo Argan, este unul din cele mai captivante subiecte din istoria culturii moderne, "*sursa de controversă și mister, ambiguu, greu de pătruns și ușor de ironizat*"³. Din punct de vedere sociologic, Art Nouveau este un fenomen inedit, vast și complex. Maturitatea sa artistică este împlinită în perioada cuprinsă între 1890 și 1900, timp în care se extinde pe bătrânul continent, și nu numai, formând "școlile" naționale. În România are denumirea "Stil Ion Mincu" sau "Neoromânesc", sau Arta 1900, titulatura cea mai frecvent utilizată.

Noul Stil, așa cum l-a denumit poetul și filozoful Lucian Blaga, n-a reprezentat doar un curent sau un stil al unui singur domeniu artistic, ci a cuprins și guvernat întregul mediu înconjurător, întreaga lume a formelor și culorilor, punându-și puternic amprenta pe arhitectură și decorație, neocolind nimic din tot ce a fost formă și culoare: de la modă, arte aplicate, arte industriale, pictură, sculptură și grafică, până la decorație scenică și concepția spectacolului sau cinematografia⁴.

Unul din elementele de exprimare al Art Nouveau este linia: infinită, șerpuitoare, sinuoasă, element cu un accent deosebit, care se regăsește în fiecare creație a stilului. Această ținută înlătură ordinea liniilor și unghiurilor drepte în favoarea mișcării firești. Liniile ilustrează pozitiv forme naturale sau abstracte cu referiri la realitatea înconjurătoare. Ele îmbracă cu generozitate forme ondulate, iar acolo unde se întâlnesc se întrepătrund cu stoloni. Astfel sunt de exemplu: tulpina, aripa de rândunică sau părul de femeie împletit sub formă de cordon de bice. Literele Art Nouveau, pe cât posibil

¹ A. Helemans, B. Bunch, *Istoria descoperirilor științifice*, București, p. 266-267, 271, 274, 313, 324.

² W. Hardy, *Art Nouveau*, Budapesta, 1997, p.8.

³ G. C. Argan, *L'art moderne. Du siècle de Lumieres au monde contemporain*, p.187. Paris 1992.

⁴ S. Tschudi Madsen, *Art Nouveau*, București, 1977, p.6.

ocolesc linia dreaptă. Toate acestea provoacă o anume lejeritate aeriană, somptuozitate și independență. Accentul este pus pe decorație și pe planeitatea suprafeței. Tot ceea ce este nemlădios, încheșat și staționar ori are legătură cu aglomerația, repausul și imobilitatea este contrar modernismului⁵.

Oradea, se înscrie în egală măsură, atât prin autonomie cât și prin prestanță, în familia europeană a Artei 1900, cu un areal ce cuprinde: imobile de raport (Palatul Moskovits, Palatul Apollo, Palatul Stern, Palatele Adorján, Palatul Darvasy), vile (Vila La Roche – vitraliile au fost extaziate în februarie 2002, Vila Vágó – în stare avansată de degradare, parțial distrusă, Vila Okányi - Schwartz), hotelurile (Hotelul Transilvania, Hotelul Astoria, Hotelul Vulturul Negru), instituții publice (Regia Autonomă de Gospodărire Comunală și Locativă etc.). Aceste edificii poartă semnătura unor arhitecți ce se înscriu detașat în repertoriul european al arhitecturii 1900: Lechner Ödön, Jakab Dezső și Komor Marcell, Vágó László și Vágó József, Mende Valer, Sztáril Ferenc, Löbl Ferenc, Rimanóczy Kálmán senior și junior⁶.

Întrucât arhitectura secesion orădeană a mai fost tratată, atenția noastră se va îndrepta spre a prezenta un alt domeniu artistic guvernat de stil, anume grafica publicitară.

În Oradea sfârșitului de secol XIX urbanizarea explozantă a format o pătură de consumatori de tip nou. Această masă de oameni tindea spre ruperea pe cât posibil a formei de viață bazată pe autogospodărire. În privința necesarului existenței zilnice și nu numai, populația a fost nevoită să se aprovizioneze, cu alte cuvinte să facă cumpărături. Chiar dacă târgurile și comerțul stradal continuau să existe și să funcționeze, încep să apară și să se înmulțească magazinele ce ofereau în funcție de specific o mare varietate de produse. Răspândirea acestei metode civilizate de comerț s-a produs mult mai lent decât în Occident. Aristocrația locală și păturile sociale aflate în plină dezvoltare - burghezia comercială și cea industrială, au înființat în limita capitalului disponibil: societăți comerciale, depozite de marfă, birouri de reprezentanță, magazine de prezentare și desfacere⁷. În afară de aceste magazine de prezentare și desfacere existau în Oradea reprezentanțe ale unor firme din mari centre industrial-comerciale ale Imperiului Austro-Ungar.

Este cunoscut faptul, că reușita oricărei afaceri este reclama. De aceea, fiecare din aceste unități și-a publicat reclama în cotidienele vremii sau și-a comandat facturi comerciale ilustrate. Fiind în perioada modernismului este lesne de înțeles, că aceste reclame și facturi au fost realizate în spiritul stilului. De asemenea au apărut, într-un număr respectabil, reviste și publicații reprezentative pentru gen. Coperta acestora, literele folosite și ilustrațiile poartă cu siguranță semnătura unor graficieni ce au reprezentat stilul.

Ilustrația, afișul și tipografia au depins unitar de mecanismul multiplicării. Odată ieșită de sub mână artistului, grafica lua drumul tipografiei, pentru multiplicare. Așa s-a întâmplat și cu lucrările comandate de anumiți proprietari de firme orădene sau reprezentanțe ale unor societăți comerciale străine, ce ilustrau, cu respect pentru client facturile comerciale ori alte tipuri de reclamă.

În cazul de față vom desprinde un segment din latura minoră a lucrurilor, care a recurs la serviciile noului stil, anume cel al documentelor fiscale. Ne propunem să prezentăm un număr de 11 de astfel de formulare, aflate în circulație la sfârșitul

⁵ W. Hardy, *Art Nouveau*, Budapesta, 1997, p.8.

⁶ R. Hârcă, *Oradea - Vitralii 1900*, Oradea, 1997.

⁷ *Revista de istorie „História”*, anul XV, nr. 8, 1993, p.25.

secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea - micile imprimeuri au ajuns în posesia noastră grație unor colecționari, care au intuit latura lor artistică⁸.

- a) Factură emisă de *Fabrica de pluguri și unelte agricole „Fiul lui Gitye Demeter”*. (ilustrația 1). Undeva la origini Gitye Demeter trebuie să fi fost Dumitru Ghitea, descendent al unei familii de întreprinzători de origine română, consemnați cu ortografia maghiară, conform uzanțelor epocii. Este evidențiată conturarea unui strat al burgheziei românești din Partium, din cadrul Imperiului Austro-Ungar. Desenul facturii, la fel ca și inscripția sunt tributare încă stilului anterior. Literele sunt greoaie, aglomerate până la îmbâcseală, utilizând însă caractere, care se apropie de maniera Artei 1900.
- b) Factură emisă de *Fabrica de pălării „Friedländer Herman”*. (ilustrația 2). Grafica documentului fiscal este realizată în alb și negru. Elementul de Artă 1900 rezidă aproape în totalitate în schițarea unui cadru ce include imaginea fabricii, și este realizată în maniera liniei curbe, specifice jugendstil-ului german. Caracterul literelor este cel caligrafic și nu concordă întru totul cu secesionul.
- c) Factură emisă de *Magazinul de bicicletele „Gerlach și Nagy”*. (ilustrația 3). Factura este concepută în alb și negru, cu un fundal de gri, toate gândite în echilibru, de fapt o sinteză a primelor două. Elementul secesion se rezumă în realizarea desenului ce înfățișează o tânără doamnă în costum de epocă, mănuși și panglici, trandafiri la piept, basc, coafură specifică perioadei. Personajul se sprijină în ghidonul unei biciclete, marca Naumann. Desenul bicicletei, redus la liniile esențiale este și el în maniera Artei 1900. Ca și curiozitate, desenul face trimitere la mișcarea feministă prin sporturi considerate până atunci un apanaj al sexului tare. Literele ce însoțesc desenul, fără a avea încă frumusețea celor tipice stilului, îl preced într-o manieră mai simplă, mai provincială.
- d) Factură emisă de *Depozitul de sticlă, geamuri, oglinzi, obiecte din porțelan, dotări pentru bucătărie și oleografii „Hant Frigyes”*. (ilustrația 4). Cu un desen mai bogat, mai concentrat decât celelalte, factura înfățișează două personaje: unul masculin, pe post de vânzător și ofertant de sticlărie, și o doamnă, clientă, într-un costum lejer, deschis în partea superioară. Elementele Artei 1900 se fac simțite atât prin figurile celor două personaje, prin vestimentația lor, cât și prin spațiul ambiental. Unele piese sunt specifice stilului, bunăoară vaza de flori din mâna comerciantului, ce sugerează privitorului o posibilă piesă Gallé. Fundalul albastru scoate în evidență desenul și individualizează obiectele din cadru. Nici aici, inscripția nu concordă în totalitate cu stilul epocii. Depozitul a fost înființat în anul 1885, fiind situat pe str. Kossuth Lajos nr.2 (actuala str. Independenței). Factura a fost tipărită la Imprimeria „Frații Regő” din Budapesta.
- e) Factură emisă de *Magazinul de sticlă și porțelan „Hant Frigyes”*. (ilustrația 5). Actul fiscal este realizat în alb și negru, cu unele umbre ce fac trecerea. Elementele Artei 1900 reies atât din desenul celor trei figuri feminine din medalion, din tipurile pieselor cărora li se face reclamă: lămpi, candelabre, servicii de masă, cât și din utilizarea motivului floral: trandafirul parțial înflorit. Inscripția, utilizează diferite tipuri de caractere, dominant fiind cel decorativ, dar care nu se apropie de specificul literelor secesion.
- f) Factură emisă de *Depozitul și magazinul de miródenii, delicatețe, vinuri, citrice și ape minerale „Popper József jr.”*. (ilustrația 6). Realizată în alb și negru, utilizează

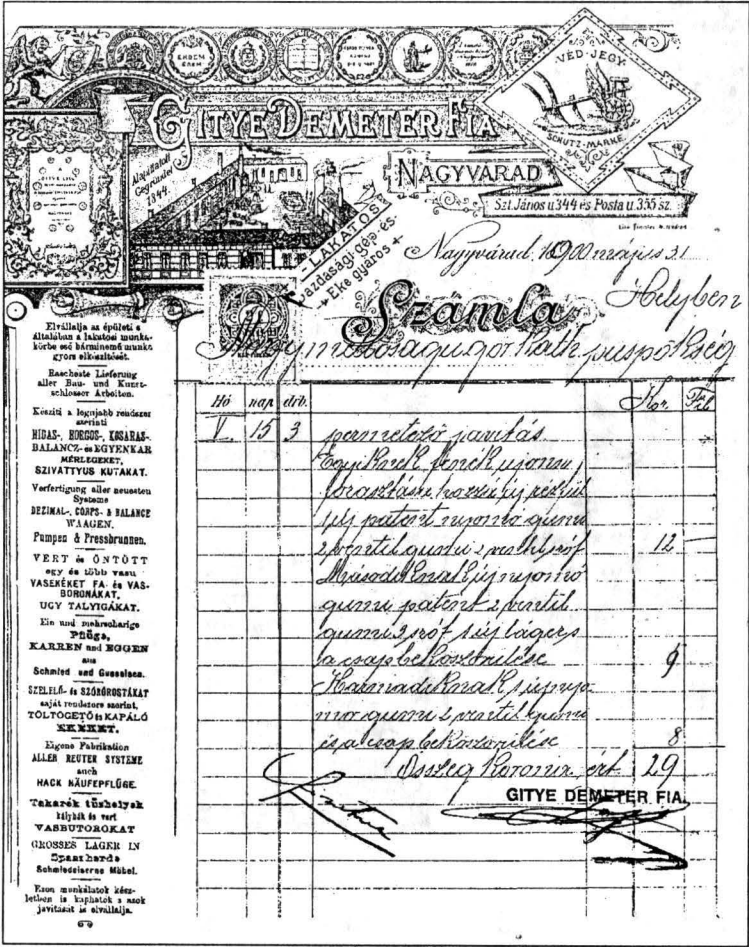
⁸ Colecția de facturi de epocă a doamnei dr. Iudita Călușer, muzeolog, Muzeul Țării Crișurilor - secția de istorie, Oradea.

un desen foarte simplu, dar sugestiv, sub forma unui cadru ce înrămează textul. Acest chenar utilizează combinația dintre linia dreaptă și cea curbă, având dispuse la cele patru colțuri elemente vegetale, în stare de înmugurire, atât de drage designerilor din epocă. Magazia era situată la intersecția străzilor Principală (azi Republicii) și Sztaroveszky (în prezent General Magheru), în imediata vecinătate a Administrației Financiare (actualmente Policlinica de adulți nr. 2). Ea comercializa apă minerală, mărcile: „Borsec”, „Matild” și „Vita”, precum și diferite tipuri de vinuri spumante, de producție indigenă și franceză, vinuri de masă, vinuri desert, cognac „Martell”, romuri și lichioruri. De asemenea, aici se desfășeau produsele Fabricii de ciocolată „*Manner József și asociatul*”. Firma lui „*Popper József jr.*” se bucura și de prestigiul de a fi fost furnizorul Spitalului comunal al comitatului Bihor. Hârtia fiscală a fost tipărită de „*Institutul de grafică Sonnenfeld*” din Oradea, instituție de marcă, ce a format pe parcursul existenței sale o pleiadă de specialiști, tipografi, designeri și alte categorii profesionale implicate în arta tiparului.

- g) Factură emisă de *Depozitul și magazinul de mirodenii, delicatese, vinuri, citrice și ape minerale „Popper József jr.”* (ilustrația 7). Produsul tipografic este realizat în alb și bleumarin închis. Fundalul prezintă o patină aparte, prin îngălbenirea hârtiei. Desenul, cuprins într-un cadru realizat din linii drepte și curbe, tipice stilului din spațiul german, înfățișează cinci persoane pe un pod construit din blocuri masive de piatră. Privirea lor este îndreptată spre un personaj alegoric, cărauș al unor produse ce fac obiectul reclamei. Însuși capul acestei figuri este realizat dintr-un con, amintind de forma sub care se comercializa zahărul în epocă. Cele cinci personaje sunt echilibrat, am putea spune că sunt aproape simetric sau în oglindă construite. Pe margini sunt schițate fețele a două chipuri tinere. După ele, spre interior urmează o femeie și un bărbat, îmbrăcați în costume de epocă. Doamna poartă o pălărie cu pene de struț, iar domnul un joben. Centrul este dominat de un personaj oriental, posibil un chinez, după înfățișare și îmbrăcăminte. Trei pete închise la culoare acoperă în mod ponderat imaginea, anume: vestimentația doamnei și a domnului în partea de sus, și de gura de tunel, formată de picioarele podului. Inscripția apare atât pe verticală, în rama desenului, cât și pe orizontală, sub imagine. Numele comerciantului și cel al orașului utilizează caracterele cele mai apropiate de maniera secesion. Factura a fost realizată de *Imprimeria „Klein și Fleischner”* din Budapesta.
- h) Factură emisă de *Depozitul de mașini și obiecte din oțel „Kugler și Andrényi”* – reprezentanța locală a *Fabricii de mașini agricole „Clayton și Shuttleworth”*. (ilustrația 8). Desenul locomobilului din ilustrația realizată în alb și negru, este un produs de serie caracteristic manierei eclectice. Ceea ce situează imprimatul în stilul secesion este inscripția, cu precădere majusculele. Magazia era situată în P-ța Obor colț cu strada Deák Ferenc (actuala P-ța 1 Decembrie 1918).
- i) Factură emisă de *Drogheria „Wachsmann Albert” – Parfumeria „La Îngerul”* (ilustrația 9) a fost amplasată în P-ța Bémer (P-ța Regele Ferdinand, de azi). Dovada fiscală imprimată în alb și negru este una bogată, cu elemente ce prevestesc secesionul: linii curbe, ornamentații florale. Ilustrația se îmbină armonios cu scrisul. Literele, în diversitatea și suma lor sunt cele care se înscriu în maniera secesion. Firma comercializa cognac francez, diferite sortimente de ceai și rom, produse medicinale (fașe, seringi etc.) și o gamă variată de cosmetice.

- j) Antet de factură emisă de *Morile cu aburi reunite „László și Hunyadi”*. (ilustrația 10). O reprezentare clasică, aproape fotografică, ilustrează fabrica. Chenarul, florile de viorele pe cale de îmbobocire, în vârful unor tije lungi, și literele, cu precădere inițialele L și H, sunt în maniera secesion. Diferitele caractere utilizate la scriere sunt variante ale stilului. Factura a fost tipărită în alb și negru. Firma era situată pe str. Vámház nr. 12 (în prezent str. Sucevei).
- k) Antet de factură emisă de *Fabrica de parchet și mobilă „Rimanóczy Kálmán”*. (ilustrația 11). Imprimatul este gândit aproape în totalitate din litere de culoare neagră tipărite pe un fundal alb. Textul situat în partea stângă a antetului de factură este gândit în maniera secesion. Patru mici elemente decorative, amintind de cele din arta greacă antică, de fapt o linie șerpuită în meandre, este tratată și ea în maniera gustului epocii. Elementele decorative se armonizează cu scrisul caligrafic din partea dreaptă.

Drept încheiere, se impune o explicație în ceea ce privește încărcătura ordonată a acestor tipărituri, aparent fără valoare. Răspunsul rezidă în dorința societății de odinioară, de a practica un comerț de tip nou, de a recurge la reclamă sub toate formele ei, de a atrage o clientelă cât mai diversă. Toate acestea, în condițiile unei economii de piață în plină expansiune.

1. Factură emisă de Fabrica de pluguri și unelte agricole „Gitye Demeter Fia”;

2. Factură emisă de Fabrica de pălării „Friedländer Herman”

3. Factură emisă de Magazinul de bicicletele „Gerlach și Nagy”

4. Factură emisă de Depozitul de sticlă, geamuri, oglinzi, obiecte din porțelan, dotări pentru bucătărie și oleografii „Hant Frigyes”

HANT FRIGYES
 ÜVEG-,
 TÜKÖR, PORCELLÁN- és KONYHA-FELSZERELÉSEK
 OLAJNYOMATU KÉPEK
 és kész ablakok raktára
 Nagyvárad,
 Kossuth Lajos- (Sas) utca 2-ik szám.

5. Factură emisă de Magazinul de sticlă și porțelan „Hant Frigyes”

A BORSZÉKI, MATILD- ÉS VITA-VIZEK FŐRAKTÁRA

TELEFON: 191. J. POPPER JÓZSEF Sörgőhely: 191. POPPER
 városi és megyei szám 120.

FÜSZER-, CSEMEGE-, BOR-, DÉLIGYÜMÖLCS- ÉS ÁSVÁNYVIZ-
 KERESKEDESE

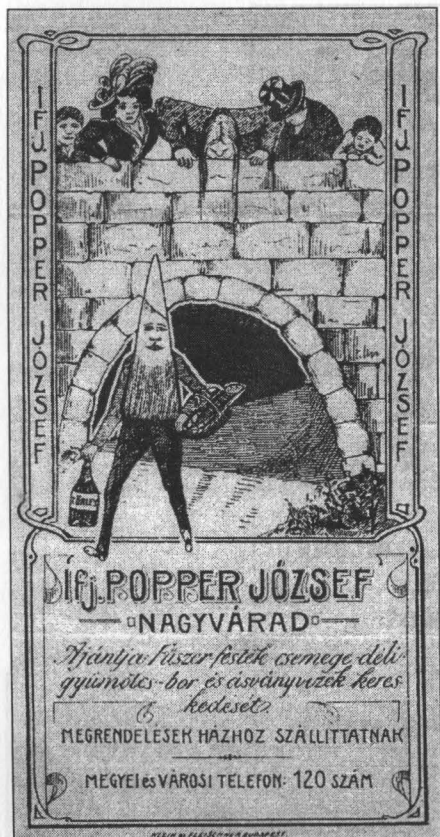
BIHARVÁRMEGYE KÖZKÖNHÁZA SZÁLLÍTÓJA

16- és Szatmáry-utca sarkán NAGYVÁRAD, a Pénzügyi palota mellett.

Valódi francia és hazai pezsgőborok, Martell-Cognac, csemege- és asztali-borok, Cognac,
 rum- és likőr nagy raktár.

Manner József és Társa csokoládé-gyár
 összes gyártmányainak lerakata.

6. Factură emisă de Depozitul și magazinul de mirodenii, delicatose, vinuri, citrice și ape minerale „Popper József jr.”

7. Factură emisă de Depozitul și magazinul de mirodenii, delicatose, vinuri, citrice și ape minerale „Popper József jr.”

KUGLER ÉS ANDRÉNYI
vasnagykereskedés és gépraktár

NAGYVÁRAD

Nagypiac-tér és Deák Ferencz-utca sarkán

Giro-számla: Osztr. Magy. Banknál
Postafakarekpenztári számla: 19032. sz.
Telefon: 20. sz.

Clayton és Shuttleworth Ltd.
mezőgazdasági gépgyár
nagyváradai képviselő és bizományi raktára

8. Factură emisă de Depozitul de mașini și obiecte din oțel „Kugler și Andrényi”

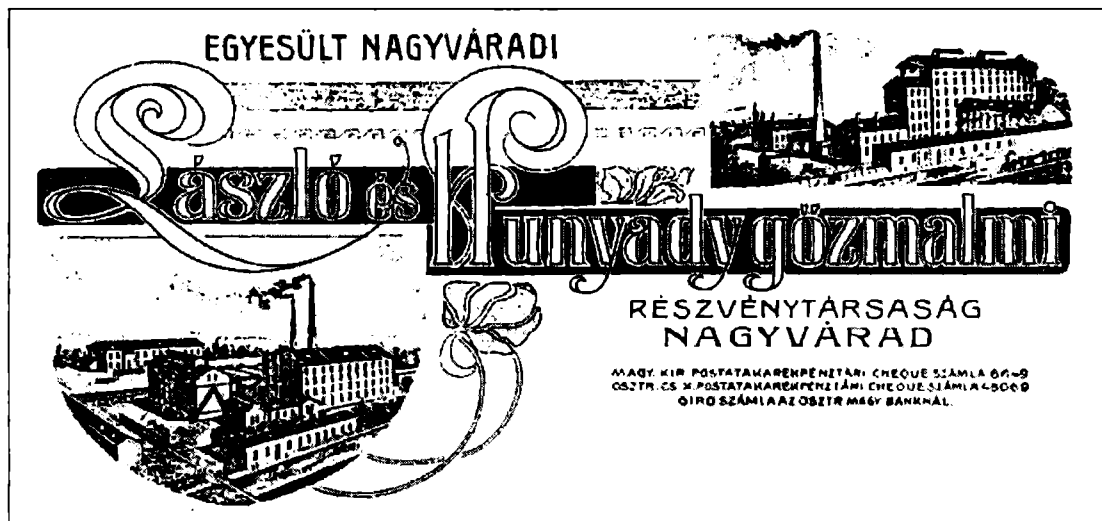
DROGUERIA
WACHSMANN ALBERT
NAGYVÁRAD
BÉMER-TÉR.

Valódi **FRANCZIA COGNAC**
THEA, RUM.

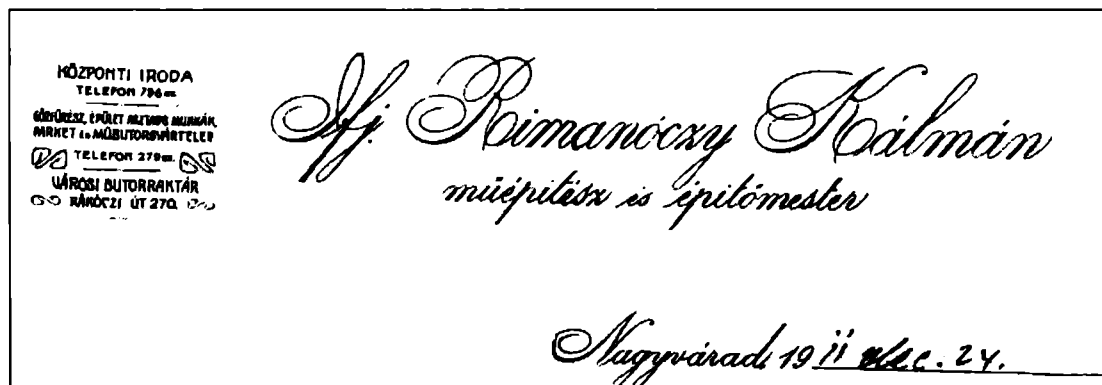
Az Angyalhoz
PARFUMERIK.

Gyógyszerük kötszerek, fecskendők, beteg-
ápoláshoz szükséges mindennemű kellékek,
illatszerek, piperecikkek dús raktára.

9. Factură emisă de Drogheria „Wachsmann Albert” – Parfumeria „La Îngerul”

10. Antet de factură emisă de Morile cu aburi reunite „László și Hunyadi”

11. Antet de factură emisă de Fabrica de parchet și mobilă „Rimanóczy Kálmán”

SECESSION STYLE INFLUENCES ABOVE PUBLICISTICAL GRAPHICS OF COMMERCIAL FACTURES TYPE, USED IN ORADEA AT THE BEGINNING OF XXTH CENTURY

Summary

At the end of the 19th century the overgrowing urbanization formed a new type of social strata's consumers in Oradea.

Even through the street venders and boroughs continued to still exist and work on, the shops began to appear and increase, thus offering specifically a large variety of products. The local aristocracy and the developing social strata established new commercial companies, warehouses, offices to be represented, and shops for display and for sale.⁶

Each of these units published its advertising in the daily newspapers of that time, and they ordered illustrated commercial invoices.

Being in the period of modernism, one can easily understand that the advertising and invoices were designed in the spirit of that style.

This work shows the invoices of the following companies (see the pictures): The agricultural tools and ploughs called "Dumitru Ghitea and son"; „Friedländer Herman's Hat Factory"; „Gerlach and Nagy's Bicycles Shop". There was a warehouse called „Hant Frigyes warehouse of glasses, windows, mirrors, china (porcelain) objects, and household items". There was „junior Popper József's warehouse and shop of spices, sweets, wines, exotic fruits and mineral waters". There was „Kugler and Andrényi's warehouse of machines and steel objects". There were: „Wachsmann Albert's druggist's shop", "László and Hunyadi's steam mills" and „Rimanóczy Kálmán's factory of furniture and parquet".

THE LIST OF PICTURES

1. The agricultural tools and ploughs called "Dumitru Ghitea and son"- the invoice;
2. „Friedländer Herman's Hat Factory" - the invoice;
3. „Gerlach and Nagy's Bicycles Shop"- the invoice;
4. „Hant Frigyes warehouse of glasses, windows, mirrors, china (porcelain) objects, and household items"- the invoice;
5. „Hant Frigyes" shop of glasses and porcelain - the invoice;
6. „junior Popper József's warehouse and shop of spices, sweets, wines, exotic fruits and mineral waters"- the invoice;
7. „junior Popper József's warehouse and shop of spices, sweets, wines, exotic fruits and mineral waters"- the invoice;
8. „Kugler and Andrényi's warehouse of machines and steel objects"- the invoice;
9. „Wachsmann Albert's druggist's shop"- the invoice;
10. „László and Hunyadi's steam mills" – the header of invoice;
11. „Rimanóczy Kálmán's factory of furniture and parquet"- the header of invoice.